

CHARACTER OF THE LYRIC HERO HAMZA

SEVINCHOY YAKUBOVA

Senior Lecturer, Tashkent University of Applied Sciences, Doctor of
Philosophy (PhD) in Philology, Uzbekistan

E-mail: sevinchoy.yakubova@mail.ru

Annotation. The article examines the poems of the famous Uzbek poet Khamza, included in the collection "Folk poems on folk songs". The poet's poetry expresses the ideas of the Enlightenment, his contribution to modern poetry is emphasized. The article also analyzes the ideas of nationalism, freedom and freedom in Hamza's poems and draws certain conclusions.

Hamza is one of the great authors of modern literature, and this is evident in his poetry. Poet's ("Cry, Turkestan", "Open your eyes, brothers", "We want medicine", "The flowing tears of those who call the nation", "Turken, the lost Turkestan without consequence", "Live, let's live, Turan") Shoirning "Yig'la, Turkiston", "Ko'zni oching, qardoshlar", "Darmon istariz", "Millat deganlarning oqar ko'z yoshi", "Yaxshi holin yo'qotgan oqibatsiz Turkiston", "Yashanglar, yashaylik, Turon" Dozens of poems confirm our opinion. These poems reflect the ideas of national renaissance and are distinguished by their musicality, richness of images and symbols.

Hamza Hakimzada Niazi joined the ranks of enlightened intellectuals and modernists who supported the renewal of the nation's consciousness, thinking, and attitude towards people and the world. His faith is clearly reflected in his literary and aesthetic views, especially in his poetry.

The lyrical hero of the poet, as a child of his time, fights against arrogance and ignorance, dreams of a just society and enlightened people. Therefore, he devoted his whole life to spreading knowledge. It seems that the ideas of awakening the national and social consciousness of the people and unifying them were put forward in the poems of the poet.

Keywords. Jadid, enlightenment, figurative expression, complex, symbol, melody, song, folk melody, lyric hero.

HAMZA LIRIK QAHRAMONI TASVIRI

SEVINCHOY YOQUBOVA,

Toshkent amaliy fanlar universiteti katta o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa

doktori (PhD), O'zbekiston

E-pochta: sevinchoy.yakubova@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada taniqli o'zbek shoiri Hamzaning "Milliy ashulalar uchun milliy she'rlar" majmuasiga kirgan she'rlari o'rganiladi. Shoir she'riyatida ma'rifatparvarlik g'oyalarining ifodasi kuzatilib, uning jadid she'riyatiga qo'shgan hissasi yoritiladi. Shuningdek, maqolada Hamza she'rlaridagi millatparvarlik, erk, hurlik g'oyalari tahlil etilib, muayyan xulosalar ifodalanadi.

Hamza jadid adabiyotining yirik narmoyondalaridan biri bo'lib, uning she'riyatida bu yaqqol namoyon bo'ladi. Shoirning "Yig'la, Turkiston", "Ko'zni oching, qardoshlar", "Darmon istariz", "Millat deganlarning oqar ko'z yoshi", "Yaxshi holin yo'qotgan oqibatsiz Turkiston", "Yashanglar, yashaylik, Turon" singari o'nlab she'rlari fikrimizni tasdiqlaydi. Ushbu she'rlarda milliy uyg'onish g'oyalari aks etgan bo'lib, musiqiyli, obraz va ramzlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Hamza Hakimzoda Niyoziy millat ongi, tafakkuri, odam va olamga bo'lgan munosabatini yangilash tarafdori bo'lmish ma'rifatparvar ziyolilar va jadidlar safida yedi. Uning ye'tiqodi adabiy-yestetik qarashlari, xususan she'riyatida ham yorqin namoyon bo'ladi.

Shoirning lirik qahramoni o'z davrining farzandi sifatida razolat, jaholatga qarshi kurashib, jamiyatni adolatli, undagi insonlarni esa ma'rifatli bo'lishlarini orzu qiladi. Shuning uchun u ilmu urfon tarqatishga butun hayotini bahsh etadi. Ko'rinadiki, shoirning she'rlarida xalqning milliy va ijtimoiy ongini uyg'otish, ularni birlashtirish g'oyalari ilgari surilgan.

Kalit so'zlar. Jadid, ma'rifatparvarlik, obrazli ifoda, majmua, ramz, kuy, ashula, xalqona ohang, lirik qahramon.

Iste'dodli o'zbek shoiri, yozuvchisi, dramaturgi va pedagogi Hamza Hakimzoda Niyoziy [1889 - 1929] o'zining ko'plab asarlari bilan o'zbek adabiyoti taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan.

XX asr boshlarida yashab faoliyat yuritgan ko'pgina ijodkorlarimiz singari Hamzaning adabiy va ijtimoiy faoliyati ham [jadidchilik](#) harakati bilan uzviy bog'lagan. Hamza xalqni ma'rifatli qilish maqsadida Qo'qon va Marg'ilonda yangi usuldagi maktablar ochadi va bu maktablar uchun darsliklar yaratadi. Uning

«Yengil adabiyot», «O‘qish kitobi» va «[Qiroat](#) kitobi» singari darsliklari bu jihatdan xarakterlidir.

Hamzaning katta yoshdagilar uchun “Milliy ashulalar uchun milliy she’rlar” majmuasi [1915 - 1917] jadid adabiyoti taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Ushbu majmua “Oq gul”, “Qizil gul”, “Yashil gul”, “Sariq gul”, “Pushti gul”, “Safsar gul”, “Atir gul” kabi she’riy kitoblardan tarkib topgan [6]. Ular o‘z davridayoq “adabiyotdagi yangilik”, “eski qayg‘uli kuylarni jonlantirish” uchun yangi yo‘llar qidirish tarzida baholandi [7. 21 b.].

Hamzaning ashulalar to‘plamlaridagi she’rlari aruz va barmoq vaznlarida yozilgan bo‘lib, ular xalq ashulalari kuylariga mosligi bilan ajralib turadi. Bu manzumalarda Hamza yashagan davrining muhim ijtimoiy-ma’rifiy, axloqiy-ta’limiy masalalari o‘z ifodasini topgan. Mavzu nuqtai nazaridan mazkur asarlar xalq dardi va intilishlarini aks ettiradi, ilm-ma’rifatni ulug‘laydi, xurofotni tanqid qiladi.

Jadid adabiyotining yetuk tadqiqotchisi filologiya fanlari doktori N.Afoqova Hamzaning “Milliy ashulalar uchun milliy she’rlar” majmuasiga kirgan she’rlar aruz va barmoq vaznida yaratilgan she’rlar o‘rin olganini ta’kidlab shunday deydi: “Hamzaning barmoq vaznidagi she’rlari ohangning ravonligi, silliqliqi, saktaliklarning deyarli uchramasligi bilan xarakterlanadi” [Afoqova N. 16].

Hamzaning lirik qahramoni davr va zamon farzandi o‘laroq, razolat o‘rnini adolat, jaholat o‘rnini ma’rifat egallashini istaydi. Shuning uchun u kuch-quvvatini xalqqa ilmu urfon tarqatishdek xayrli ishga safarbar etadi. Demak, mazkur she’rlarda xalqimiz katta yoshdagi qatlamining milliy va ijtimoiy ongini uyg‘otish, ularni e’tiqod birligi negizida birlashtirish g‘oyasi ustuvorlik qiladi.

Ashula to‘plamlari muallifning 1914-1915 yillarda yaratgan “Yengil adabiyot”, “Boshlang‘ich maktablar uchun o‘qish kitobi” kabi darsliklaridagi ma’rifatparvarlik g‘oyalarini izchil davom ettiradi. Hamzaning qo‘shiq janriga murojaat qilib, xalq qo‘shiq va kuylarining poetik ohanglaridan barakali foydalanishi, to‘plagan kuylardan o‘ttiztasiga yangi she’rlar yozishi tasodifiy hol emas. Shoir ma’rifatparvarlik g‘oyalarining xalqimiz orasida tez va salmoqli tarzda keng tarqalishini ko‘zlagan. Shuning uchun elning orzu umdlari, fikr va tuyg‘ulari, kurash va intilishlari aks etgan ashulalardan, kuylardan unumli foydalangan.

Muhimi shundaki, shoir ayrim ashulachilar tamonidan buzib aytilayotgan va so‘zlari o‘sha davr talablariga yetarli javob bermaydigan qo‘shiqlarni yangi matnlar bilan boyitgan. O‘zi muhim deb sanagan va kishilarga xushchaqchaq kayfiyat bag‘ishlovchi qo‘shiqlarning badiiy matnlarini yangilagan. Xalq kuylariga she’rlar yozib ularni to‘plam holiga keltirarkan, “eng yaxshi, saralangan” ma’nosida to‘plamlariga “Gul” nomini bergan. Jumladan, shoir: “Dilog‘on”, “Eski Turon”, “Eski Xorazm”, “Kel menga, shohim, hay-hay”, “Gul-g‘unchalar”, “Do‘st mavlon-

ey”, “Yalang davron-ey”, “Jon to‘ralar-ey, Olloh”, “Jon Qo‘zivoy”, “Voy, zolim”, “Aytaylik, o‘rtoq”, “Laylixon, Anorxon yorim-yey”, “Dodimga yetsang-chi”, “Olma-anoringga balli” singari o‘nlab ohanglardagi ashulalar poetik matnini o‘zgartirgan. Hamza o‘zining ijodiy niyati ijrosi xususida to‘xtalib: “...milliy tabarruk ashulalarimizning o‘rni yo‘qolmasun uchun ba‘zi kabih she‘rlar o‘rniga milliy she‘rlar tartib berub hamma ohang va kuylarimizni topub, bir necha bo‘limda nashr etmak niyatidamiz” [6. 7 b.] - deb yozgan, shu boisdan o‘z to‘plamlarini “Milliy ashulalar uchun milliy she‘rlar majmuasi” deb ataganini izohlagan edi.

Darhaqiqat, “Majmua”ga kirgan “Yig‘la, Turkiston”, “Ko‘zni oching, qardoshlar”, “Darmon istariz”, “Millat deganlarning oqar ko‘z yoshi”, “Yaxshi holin yo‘qotgan oqibatsiz Turkiston”, “Past ekanmu inqilobimiz muncha”, “Yashanglar, yashaylik, Turon” singari o‘nlab she‘rlar g‘oyatda milliy va dardkashligi, musiqiy ohangdorligi bilan alohida ajralib turadi. Bu she‘rlarda milliy uyg‘onish g‘oyalari aks etgan. Ana shunday she‘rlar Hamzani milliy uyg‘onish davri adabiyotining yirik narmoyondalaridan biriga aylantiradi. Mashhur rus tanqidchisi V. Belinskiy: “Poeziya hayot ifodasidir yoki yanada to‘g‘rirog‘i, hayotning o‘zidir. Bugina emas, poeziyada hayot chinakam voqelikdan ko‘ra hayotiyroq namoyon bo‘ladi” [Belinskiy N. 99], - deydi. Bu fikrlar tasdig‘i uchun Hamza she‘riyatidan ko‘plab misollar keltirish mumkin.

Bu Nihon qon yig‘layur millat uchun laylu nahor,
Yoz o‘tub, qish keldi holo, bizga bo‘lgan yo‘q bahor,
Sarsari bodi jaholat qilmak istar toru mor,
Chora shul: maktab ochaylik, shoyad o‘lsun sabzalar,
Ey musulmonlar, qachon bir darda darmon istariz?
Millata shavkat, taraqqiy, sha‘nu davron istariz? [14]

Ushbu she‘rda millat va xalq kelajagi uchun iztirob chekayotgan lirik “men”ning ichki kechinmalari shoirona ifoda etilgan. Unda shoir fikr qarashlari turli obrazli ifoda va ramzlar orqali tasvirlanadi. Adabiyotshunos H. Boltaboev ramz va ramziylikka xos belgilar to‘g‘risida shunday yozadi: “*Ramz mohiyatan allegoriyaga yaqin, undan farqi shuki, ramz kontekst doirasida ham o‘z ma‘nosida, ham ko‘chma ma‘noda qo‘llanadi. Ramzning ma‘nosi kontekst doirasida va shartdan xabardorlik bo‘lganda reallashadi*”. [Boltaboev H..290]. Bu fikrlarni yuqoridagi misralarga tatbiq etadigan bo‘lsak, unda yoz, qish, bahor so‘zlari ramziy ma‘noda qo‘llanilgan. adabiyotshunos T.Matyobubovning ta‘kidlashicha: “Mumtoz shoirlar ijodida ko‘pincha qish baxtsizlik va musibat, kulfat, bahor yoshlik va go‘zallik, mehnat va farog‘at ramzi sifatida ifodalansa, kuz - hazon fasli sifatida tushkun bir kayfiyatning, bo‘lajak fojeaning darakchisi tarzida tasvirlanadi” [Matyobubova T. 90.].

Darhaqiqat, Hamza o'z fikr-qarashlarini obrazli ifoda va ramzlar orqali talqin etadi. She'rdagi "yoz", "qish", "bahor" kabi yil fasllarini anglatuvchi so'zlar shoirning ijodiy niyatiga ko'ra ramziy ijtimoiy-ma'rifiy ma'no tashiydi. Nihon [Hamza] tunu kun qon yig'lashi zamirida qadimiy adabiy an'ana ["Alp Er To'nga" marsiyasi, "Qish va yoz" munozarasi, O'rxun-Enasoy toshbitiklari] da kuzatilgan Vatan va millat dardida chekilgan achchiq iztirob va alamli nolalar turadi. Bu hol bizga "Devonu lug'otit turk" [Mahmud Koshg'ariy], "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" [Beruniy], "Qisasi Rabg'uziy" [Rabg'uziy], "Saddi Iskandariy" [Navoiy] kabi asarlardagi yil fasllari, jumladan, Navro'z xususidagi zohiriy va botiniy ma'nolarga boy, bahorga intiq bo'lgan alohida bir mehrga to'la misralarni eslatadi. Pirovardida, shoir dunyoqarashi ko'lamli va tahayyul ufqlari yuksak ekanidan ogoh etadi. Zotan, Hamzaning uyg'oq va yorug'likka talpinuvchi qalbi tabiatga har qancha hamohang bo'lmasin, zamoniy o'zgarishlar shiddati millatdoshlarini uyg'otmayotgani, muqaddas makonda hamon tutqunlik, zulm va istibdod hukmron ekanidan iztirob chekadi. Binobarin, shoir milliy jipslik, birdamlik va erkni sog'inadi [Yoqubova S. 490].

Hamzaning "Salom ayting" nomli she'rida mashaqqatli mehnat ostida sog'ligidan ayrilgan, o'zi og'ir xasta bo'lsa-da, yiroqdagi yaqinlarini ayab, yertadan umidvorlik bilan ularga duoi salom yo'llayotgan mardikor yigitning tuyg'u-kechinmalari tasvirlanadi:

Ag'o, sog' borsangiz, avval

Dadamlarga salom ayting.

Yugurib chiqqan ul mushfiq

Onamlarga salom ayting [Hamza. 90].

Hamza salom yo'llashda lirik qahramon duosi usuli hamda "Sardaftar" musiqasining debochasi bo'lmish "Savti Chorgoh" ohangidan foydalanadi. Ye'tiqodda sobit mardikor yigit dadasiga Ya'qub alayhissalom bardoshini tilaydi va o'zining chiroyli sabr sohibi yekanini namoyon yetadi.

Tabiiyki, bunday ishoraviylik Hamza "Qur'oni Karim"ning "Baqara", "Oli Imron", "Niso", "An'om", "Hud", "Yusuf", "Maryam", "Anbiyo", "Ankabut" va "Sod" suralarining o'n olti joyida keluvchi Allohning bandasi va payg'ambari Ya'qub alayhissalom haqidagi xabarlar bilan yaxshi tanish bo'lganini ko'rsatadi.

Kelib qolgay, deng, albatta,

Ochilguncha gulu bog'lar.

Alar ko 'ngliga ham betob

Debon solmang qora dog'lar.

O'tinch qilayotgan mardikor yigit nazdida onasining ko'zi hamisha "judolig' dasdidan yoshlig'", aka va opalari "ko'zi qon", millatdoshlari yesa ilmsizlik, bid'at va jaholat girdobida. Shoir "qora dog'lar" ramzi orqali g'am, qayg'u, aziyat ma'nolarini ifodalaydi. Lirik "men"ning tushkun holatini tasvir yetadi.

Akademik N.Karimov ta'kidlashicha, "Hamza jadidchilik harakatiga kirib kelganida, uning asosiy dasturi ishlab chiqilgan, jadid adabiyoti oldida turgan vazifalar esa oydinlashgan edi. Lekin ijtimoiy ongi o'smagan, parokanda ommani uyg'otuvchi, uni o'zini anglashga ko'mak beruvchi kuchlar hali yetarli emas edi. Hamza o'zbek jadidlari oldida turgan milliy uyg'onish jarchisi bo'lishdek tarixiy vazifani his etish jarayonida o'z iste'dodining qirralarini kashf etib bordi... "Milliy ashulalar uchun milliy she'rlar" turkumidagi she'rlarida milliy uyg'onish g'oyalarini ilgari surdi." [Karimov N. 11]. Binobarin, Hamza o'zbek jadid ziyolilari safida faol ishtirok etdi. O'z ijodining markaziga xalq manfaatini qo'ya oldi.

1918 yilga kelib Hamza ijodida jadidchilik qarashlaridan chekinish belgilari ham ko'zga tashalana boshlaydi. Buning ob'ektiv va sub'ektiv sabablari bor edi. Zotan, shoir 1917 yilning 28 noyabrida tashkil topgan "Turkiston muxtoriyati"ga katta umid bilan qaragan. Turkistonning tenglar ichra teng bo'lib yashashi, o'lkadagi barcha millatlarning huquqiy daxlsizligi ta'minlanish, mamlakat demokratik asoslarda mustaqil taraqqiy qilishi haqidagi g'oyalar unga juda ma'qul edi. Agar o'sha davr milliy matbuotini kuzatsak, Turkistonning taniqli ma'rifatchilari, siyosat va jamoat arboblari o'z ijodlarida muxtoriyatdan mamnun ekanligini samimiy izhor etganliklarini ko'ramiz.

Turksitonning o'z yeriga o'zi xo'jayin bo'lib, tarixini o'zi yaratish fursati kelganligini yaxshi anglab yetgan Hamza 1917 yilning 25 aprelida "Ulug' Turkiston" gazetasida "Turksiton muxtoriyatiga" nomli she'rini chop qildiradi. To'rt yuz yillik Romanovlar davlati tugatilib, asorat va xo'rlik bitib, millat shavkati qaytganidan astoydil sevingan shoir Turkiston muxtoriyatini olqishlaydi. Ko'ngil shodiligidan mamnun Hamza g'ofil qolib fursatni boy bermaslik kerakligidan o'z eldoshlarini ogoh etadi.

Hamza Sohibqiron Temurning ruhi erk yo'lida jonini tikkan yurtdoshlarni toptalgan, xo'rlangan o'lkani yashnatishga chaqirayotgani, birlashishga da'vat etajagini alohida ta'kidlaydi. Din va millat nomidan so'zlagan shoir muborak onlarni qadramagan dindoshimiz Muhammadning ummatlaridan emasdir, - degan keskin fikrlarni aytishgacha jur'at etadi. Darhaqiqat, qo'lga kiritilgan yutuqni shoir

tangrining rahmatidan deb biladi. Diniy kelishmovchilik va mazhab bo'linishlarini bartaraf qilib el-yurt istiqboli yo'lida butun bir islom millatini birlashishga, yakdil bo'lishga chorlaydi. Yangi bir zamonni muborakbod qilar ekan, turkiy qavmni avlodlar yaxshi so'zlar bilan xotirlashlari uchun jahonga tanilgan ulug' ajdodlarimizning qutlug' nomlari va azaliy qadriyatlarimizni ulug'lashga chaqiradi. Yoshlarga alohida murojaat qilgan shoir muborak zafar yo'lida Erk, Ozodlik, Birdamlik uchun to'kilgan qonlarni qutlug' sanaydi. Ozodlikning shonli kunlari o'z-o'zidan kelmagani, kurashlar va qurbonlar evaziga erishgan yutuqlarimizni qayta-qayta qutlashdan zinhor charchamaydi:

Bugun qaysi bir ko'ngul dilshod o'lmasun?!

Bugun qaysi mironshohlar obod o'lmasun?!

G'ofil qolmang bul fursat barbod o'lmasun?!

Qutlug' bo'lsun Turkiston muxtoriyati!

Yashasun endi birlashub islom millati!

To'qqiz band, 47 misradan iborat she'rning har bandidan keyin keluvchi xor uchun mo'ljallangan so'nggi ikki misra takrorlanib, ma'noni ta'kidlashga, yetakchi fikrni yanada kuchaytirib, da'vat ohangini oshirishga xizmat qiladi: Faqat oxirgi bandning so'nggi misrasida naqorat turk o'g'illari qurayotgan davlatning mangu barqaror bo'lishiga ezgu tilak bilan yakunlanadi:

Qutlug' bo'lsin, ey yoshlar, to'kub qoningiz,

Bergan qurboningizga olg'on shoningiz!

Mangu qoldi dunyoda xush unvoningiz,

Qutlug' bo'lsun Turkiston muxtoriyati!

Yashasun endi birlashub islom millati!

Yashasun bu turk o'g'lini mangu davlati!

Umuman, Hamza she'riyatida yozma adabiyotdagi an'anaviy she'r tuzilishi shakli aruz bilangina cheklanib qolmay, xalq she'riy tuzilishiga faol murojaat qildi. Uning boy ifoda vositalari va obrazlar olamidan keng foydalandi. U o'z she'rlarini xalq tili boyligi va og'zaki ijodiga imkon qadar yaqinlashishga intildi. Adabiyotimizning g'oyaviy-badiiy saviyasini kengaytirishga, ijtimoiy muammolarni kuyinchaklik bilan ko'lamdor ifodalashga harakat qildi. Bunda u o'ziga xos obrazli ifodalar va tasvir usullariga murojaat qilganki, bu shoirning o'ziga xos iste'dod egasi ekanligini ko'rsatadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Afoqova N. O‘zbek jadid adabiyotida she’riy shakllar taraqqiyoti tamoyillari. Filologif fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. – T., 2005
2. Belinskiy V. G. Adabiy orzular. –T.: G‘. G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1977.
3. Boltaboev H. Adabiyot ensiklopediyasi. – T.: “Mumtoz so’z”, 2014.
4. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti taraqqiyotining o‘ziga xos xususiyatlari va milliy istiqlol mafkurasi. Filol. fan. d-ri ... diss. – Toshkent, 1993.
5. Matyoqubova T. Poetik idrok va mahorat. – T.: Fan va texnologiya, 2010
6. Hamza Besh tomlik to‘la asarlar to‘plamining ikkinchi tom. –Toshkent, Fan, 1988.
7. Husayn S. Hamza Hakimzoda. Hayoti va faoliyati. Toshkent – Samarqand, 1940.